

Kanaat Önderi*

Ejder Ulutaş¹

Muş Alparşlan Üniversitesi

Öz: Geleneğin, sosyokültürel, dini vb. değerler üretmekle kalmayıp kendisinin bizatihi bir değer arz ettiği Türkiye, modern düşüncenin fırtınasından nasibini almış ve almaya devam etmektedir. Her yöresinde farklı kamusallık ve gelenekler üretilen Türkiye, hem modernitenin hem de yerel olan değerlerin gerilimli bir ilişkisine sahne olmaktadır. Bu gerilimden dolayı, gerek kamusal gerekse özel alandaki ilişkilerin yapısında önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Ancak modernizmin düzleştirici doğasına mukavemet eden pek çok veriyi taşıyan Türkiye'nin her yöresinde, bölgesinde farklı kurumsal kimlikler mevcuttur. En temelde yakın, yüz yüze ilişkilerin ürettiği farklı birliktelikler ve bu birlikteliklerden hâsil olan birbirinden farklı biçimlerde kurumsallaşmış rollerin varlığı görmezden gelinmemelidir. Doğu Anadolu da böylesi farklı kamusalılıklar ve kurumsal tiplerin (kanaat önderi gibi) hayat bulduğu bir yerdir. Aşiret toplumsallaşması vesilesiyle, mezkûr tipoloji, toplumda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Genel çerçevede Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da üretilmiş ve devam eden bir liderlik tipini ele almak, geleneğin nasıl geliştiği hakkında farklı bir açıklamayı sunacaktır. Birer kavram ve tipoloji örneği sergileyen "kanaat önderi" terkibi üzerine odaklanan bu çalışma, kanaat önderi kavramıyla cisimleşmiş tiplerin izlerini sürmüştür. Çalışmada bir kanaat önderi tipolojisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ağrı ili örneğinde ve bu evrende nitel araştırma tekniklerinin imkân ve sınırlılıkları çerçevesinde belirlenen örnekleme; çalışmada, kanaat önderlerinin kim oldukları açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın teorik çerçevelerinde, modernite ve gelenek kavşağında yer alan, bilgi ve kanaat kavramları üzerine bir tartışma yürütülmüştür. Kanaat önderi, tipini var eden meşruiyet zemininin ne olduğu, kavrama yüklenen anlam çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, kanaat kavramı, lider, önder, toplumsal tip gibi kavramlar üzerine bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: toplumsal tip • liderlik • kanaat önderi • aşiret • açık ve kapalı toplumlar

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında 20.11.2015 tarihinde Prof. Dr. Köksal Alver danışmanlığında tamamlanan "Toplumsal Bir Tip: Kanaat Önderi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Ejder Ulutaş (Dr.), Muş Alparşlan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Muş. Eposta: ejderulutas@gmail.com

Atıf: Ulutaş, E. (2019). Kanaat önderi. *toplumsal değişim*, 1, 25–45.

Medyada son zamanlarda “Kanaat önderleri ... konuda düşüncelerini beyan ettiler.” gibi açıklamalar oldukça yaygın bir ifade olarak kullanılır oldu. Eğitimden ekonomiye, siyasetten dine, oradan pek çok konu hakkında görüşlerine başvurulmuş bu kişilerin kim oldukları, nasıl algılandıkları gibi sorular da önem kazanmaya başladı: Kanaat önderi nasıl tanımlanmaktadır? Kanaat önderi kimdir? Kanaat önderinin özellikleri ve onu diğer insanlardan ayrı kılan şey(ler) nelerdir? Kanaat önderi olarak tanımlanan kişiler toplumda hangi boşluğu doldurmaktadır ya da hangi ihtiyaçlara cevap vermektedir? Kanaat önderlerinin görevi ya da görevleri nelerdir? Modern kanaat üreticiler nelerdir? Sosyal medya işin nesinde durmaktadır? Kanaat önderlerinin düşünsel altyapılarını besleyen şeyler nelerdir? Kanaat önderi olmanın gerekleri ve gerektirdikleri nelerdir? Bu ve benzeri sorular, toplumsal bir tipoloji olan kanaat önderinin kimliği hakkında fikir edinmeyi sağlamaktadır.

Bu tipolojinin sosyolojik olarak bedenlenmesinde, toplumun ona yüklediği sosyo-kültürel, dini, ekonomik gösterge ve anlamlar oldukça önemli olmaktadır. Toplumsal algı ve kurgulardan, yaşam tecrübelerinden, kültürel ve tarihsel hafızanın art alanından beslenerek kendisini var eden bir üretim süreci neticesinde kanaat önderi tipolojisi varlığını, toplumun hemen her alanında konumlandırmaktadır. Özellikle tarihsel rezervlerin gündelik yaşamın pratikleriyle her gün yeniden işlenerek insan ilişkilerine servis edilmesi, kanaat önderlerinin “gelenek”ten beslenmelerini sağlayıcı önemli bir etkenidir. Böylelikle kanaat önderi tipolojisi, kültürü de arkasına alarak toplumun her alanına bir şekilde temas etmektedir. Bu tipolojiyi toplumun hemen her katmanında görmek mümkündür. Dünyada “opinion leader”, “etkili insan” gibi terkiplerle karşılık bulan kanaat önderi kavramı ve onu meydana getiren tipoloji, Türkiye’de farklı bir anlamı haizdir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu söz konusu olduğunda kanaat önderleri diye tabir edilen kişilere dikkat çekildiği görülmektedir. Bölgedeki toplumsal sorunlar hakkında kanaatine başvurulmuş, yapılması gerekenler hakkında bilgisi alınan kişiler, Doğu ve Güneydoğu’nun hemen her ilinde mevcuttur. Genellikle dini liderlikleri ön planda olan bu kişiler, özellikle devlet ricalinin de itibar ettiği, gerek ülkenin genel gidişatı gerekse siyasi konularda kendilerine başvurdukları merciler olmaktadır.

Bu çalışmada büyük oranda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yla özdeşleşen kanaat önderi tipinin kavramsal ve kuramsal bir tartışması yürütülmektedir. Kanaat önderinin kim olduğu, nasıl algılandığı, toplumda ne tür bir boşluğu doldurduğu gibi sorular etrafında ilerleyen çalışma, bir kanaat önderi tipolojisi çıkarmayı denemektedir. Bunun için ilk olarak toplumsal tipin ne olduğuyla alakalı kısa bir değerlendirme gerçekleştirilmekte, daha sonra toplumsal tipler bağlamında “kanaat önderi”nin nasıl bir profile sahip olduğu ele alınmaktadır. Çalışma, eldeki sınırlı literatüre atıfla, toplumsal tip bağlamında ele alınan kanaat önderi kavramının nasıl bir tanımlamaya sahip olduğunu sorgulamaktadır. Dolayısıyla kanaat önderi kavramı etrafında, toplumsal tiplerin önemi ve konumuna dair bir çalışma gerçekleştirilmektedir. Teorik tartışmalar ve sahadan elde edilen veriler çerçevesinde bir kanaat önderi tipolojisi çizilmektedir.

Toplumsal Tip

Sosyal bilimlerde tip; kişi, grup ya da kültürlere ait ayırıcı özellikleri ifade etmektedir ki, bu özellikler sayesinde onları diğer kişi, grup ya da kültürlerden ayırt edebiliriz. Tipler bizlere sosyal analizlerde çok faydalı olan sınıflama imkânı da vermektedir. Bir toplumsal grup tarafından paylaşılan toplumsal tipler, her zaman rasyonel olmayabilir. Toplumsal tiplerin benimsenmesi kişilere, sosyal sistemle bütünleşme imkânı da vermektedir (Kılıç, 2007, s. 39). Berger ve Luckmann'a göre yüz yüze durumda devreye giren tipeleştirici şemalar, şüphesiz karşılıklıdır. Ötekine ait tipeştirmeler, bizim müdahalelerimize ne kadar açıksa, bizimkiler de onun müdahalelerine o kadar açıktır. Başka bir deyişle iki tipeleştirici şema, yüz yüze durumda sürekli bir "müzakere" halinde bulunmaktadır. Mutatlaştırılmış eylemlerin, fail tipleri tarafından karşılıklı biçimde tipeştirilmesi söz konusu olursa kurumlaşma da vukû bulmaktadır (Berger & Luckmann, 2008, s. 82). Mutatlaştırılmış eylem kiplerine dair eleştiriler dizen Bourdieu, Berger ve Luckmann'a bazı noktalarda şerhler düşmektedir. Bourdieu'ya göre (2014, s. 201) sosyal gerçekliğin inşasının ve idrakinin değişmez biçimlerini arama çabası [fenomenolojik ego] farklı şeyleri maskeleymektedir: İlk olarak bu inşa, sosyal bir boşlukta gerçekleşmemekte; sosyal tazyiklere maruz kalmaktadır. İkinci olarak yapılandırıcı yapılar, bilişsel yapıların bizatihi kendisi sosyal anlamda yapılandırılmışlardır; zira sosyal bir yaratılış kökenine sahiptirler. Üçüncü olarak toplumsal gerçekliğin inşası, sadece bireysel bir teşebbüs değil, kolektif bir girişim de olabilmektedir.

Simmel'den bu yana toplumsal tipler ve onların tanımlanması konusu, sosyolojik analizlerin önemli bir nesnesi haline gelmiştir (Snow ve Machalek, 1983, s. 278). Bu süreç sosyolojik analizlerde tipleri farkı bir konuma yerleştirmektedir. En temelde toplum üzerine yapılacak değerlendirmelerde bu tipolojik çözümler kültürel farklılıkların serdedilmesi ve görülmesinde önemli roller oynamaktadır. Nitekim toplumsal tipler topluma dair özel çizgiler taşımaktadır². İnsan birlikteliğinin kalıplaşmış aktörleri olan tipler³, toplum hakkında gereken bilgileri elde etmede önemli kaynaklardır. Dolayısıyla "Tip, ayırıcı özellikleri olan bir zümrenin, bir grubun, bir sınıfın temsilcisi konumundadır, temsilcisi olduğu sosyal grubun medeniyet, kültür ve dünya görüşünün adeta bir sisteme kavuştuğu kişidir." (Çiftlikçi, 2000, s. 44). Coser, toplumsal tipleri, belirli davranışların belirli tiplerinin sosyolojik formülasyonu olarak algılamaktadır. Başka bir deyişle Coser, toplumsal tipleri, toplumda kurgusal roller oynayan folklorik imgeler olarak görmektedir (Almog, 1998). Toplumsal bir tipin duysal olduğunu söyleyen Baker'e göre (2012b, s. 91–93) sunulduğundaki so-

2 Kültürel bakış açısından toplumsal tipler, grup etiği ve öz-benliğini tanımlamada yardımcı olmaktadır. Bundan dolayı bir şekilde yerli karakter olma özelliği taşımaktadır (Klapp, 1964, s. 404).

3 Toplumsal tip, burada stereotiple tezat bir içeriğe ve tanımlamaya sahiptir. Stereotip, önyargıların inşasında sıklıkla keskin bir kavram olarak yer bulmaktadır. İki kavram arasındaki vurgu farklıdır: Stereotip, yanlış olarak algılanır, kabul edilir, toplumsal tip ise bunun tersidir. Biri grup dışına atfedilmekte oysa diğerine ait tanımlama grup içinden yani bilindik kişilerden gelmektedir. Stereotip, eksik ya da yanlış tanımlanmaya, algılanmaya müsaittir fakat toplumsal tip, birçok noktada toplumsal yapının ihtiyaçlarına cevap vermektedir (Klapp, 1958, s. 675).

yutlama ve genellenenin düzeyi ne olursa olsun, psikolojik bir şahsiyetin özelliğine sahiptir. Böylece tip, toplumsal çevrenin bir parçası olarak herkes tarafından görselleştirilebilmekte ve anlaşılabilir. Daha açık bir ifadeyle bir toplumsal tip “işte bu” olmaktır. Sokağın köşesinde görülebilen yoksul, dilenci, yabancı, evsiz...

Gündelik hayatta karşılaştığımız insanlar hakkında –hiç tanımasak bile– belirli ön kabullere sahibiz. Bu kabuller, yaşanan yahut duyulan tecrübeler, içerisine doğduğumuz kültürün yaklaşım tarzına göre şekillenmektedir. Almog (1998) bu ortak sezgisel sürecin beyin tarafından absorbe edilmesine değinerek belli sembol kümelerini belirli kişisel özelliklere hasretmektedir. Örneğin saç stili, kıyafet, imaj gibi semboller belirli kişisel özellikleri tanımlamak için beyin tarafından kodlanmaktadır. Kurumsallaşmış eylem tipleri üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan Berger ve Luckmann da (2008, s. 46–47) gündelik hayat gerçekliğinin; yüz yüze karşılaşmalarda ötekileri kavramayı ve onlarla münasebete girmeyi sağlayan tipeleştirici şemalar içerdiğini ifade etmektedirler. Böylece ötekini, “bir erkek”, “bir Avrupalı”, “bir müşteri”, “neşeli bir tip” vb. olarak kavrarız. Dolayısıyla, kolektif hayatların kurumsal çatılar ürettiğini söyleyen Aydemir’in de ifade ettiği gibi (2014, s. 11) “Her bir toplumsal çatı süreklileştirilmiş eylem ve anlam çeşitliliği ile bütünlük, toplumsal deneyimlerin kompartımanlara ayrıldığı ortak alanlardır. Toplumun yerleşik parçaları olarak farklı sosyal alanlar, bireyler için kolektif şuurun gizinde hayatın tecrübe edildiği, inşa edildiği çeşitli alt boyutların alanlarıdır. Süregiden akışkanlıklar yaratan bu dünyanın anlam kategorileri, rol ve statü biçimleri, gündelik olarak deneyimlenen alışkanlıkları ve hayat pratikleriyle üretilen gerçeklik dolayımında, birey ve sosyal alanlar arasındaki köprülerdir.”

Son dönemlerde özellikle bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve iletişimsel dünyanın ciddi ivme kazanması, kanaatler ve kanaatlerin yönetilmesi ile yönlendirilmesi üzerine bir kez daha düşünmeye çağırılmaktadır bizleri. Radyo ile başlayan bir sürecin televizyon, internet ile devam etmesi ve bunların türevleri olan sosyal medya ağlarından dolaşıma sokulan akışkan bir sürecin yaşanması, bu konu üzerine eğilmeleri arttırmaktadır. Özellikle Facebook, Twitter gibi sosyal medya servislerinin *toplumsal hareketler* başta olmak üzere pek çok konuda önemli bir yer tuttuğu çokça dile getirilmektedir. Bu erişim kanallarının toplumsal yaşamda kanaatleri ne oranda etkiledikleri sorusu, kanaat önderi kavramının içeriğini doldurmada önemli bir nokta olmaktadır.

Modern Kanaat Üreticiler

Günümüzde iletişim alanında özellikle televizyonun ve sosyal medya ağlarının ciddi değişimler ve yeniliklerle her gün farklı şekillerde tezahür ediyor olması, bu kanalların özellikle gündeme alınmasını salık vermektedir. Kitle iletişim araçlarının hayatın hemen her anına ve alanına bir şekilde temas ediyor oluşu, yüz yüze ilişkilerdeki değişimlerde ve kanaatlerin oluşmasında artık farklı aktörlerin devreye girdiği

uyarısını getirmektedir. Kanaatleri yönlendirmede kitle iletişim araçlarının –özellikle de sosyal medya araçlarının etkisi yadsınamaz bir biçimde orta yerde durmaktadır artık. Gündelik sosyal ilişkilerde önemli bir belirleyen olma yolunda seyreden bu araçlar, toplumsal ilişkilerin çoğu zaman merkezi bir konusu olmaktadır. Dışarıdan bir gözün evlerin içerisine girmesi diye tanımlanabilecek televizyon, farklı dünyaların, farklı hayatların da eve buyur edilmesi demektir. Reyting denen borsanın gelgitleriyle kanaatlere yön verilirken, televizyonun yavaş yavaş genel gündelik yaşamın bir aktörü olmasının önu açılmıştır. Pek çok araştırma, televizyonun kısmen olumlu, ekseriyetle olumsuz etkilerinden yine televizyon vasıtasıyla bahsetmiş/bahsetmektedir. Kanaatlerin olumlu yahut olumsuz şekillenmesinde televizyonun önemli bir belirleyen olduğu tartışması bir yana, televizyon etrafında yeni kamusalıklar inşa edilmiş olması ayrıca tartışılmayı hak etmektedir.

Televizyonun kendi gerçekliğini yarattığını söylemek yeterli değildir. Televizyonun, kanaatleri işleyip yorumlarken aslında kanaatler yaratmaktan ve üretmekten başka bir şey yapmadığını ifade etmek gerekmektedir (Baker, 2012a, s. 58). Televizyon yıkıcı bir etkiye sahiptir. Çünkü ortalama kanaat önderlerini aşmakta ve kime inanılıp güvenileceğini belirleyen “tanıdık otoritelerin” çoğulculuğunu ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu televizyon gerçeğinde otorite, vizyonun kendi içerisindeki görüntüsüdür. Asıl vurgu, gözün gördüğüne inanması üzerinedir. O zaman en çok itibar edilen, inanılan ve bilindik olan otorite, görülen şey olur. Görülen şey, *gerçekmiş* gibi ortaya konur ve öyle de algılanır (Sartori, 2004, s. 54). Kamuoyunun megafonu olarak görülen televizyonun aslında kendi sesinin dönüşümlü yankısından başka bir şey olmadığını dile getirmektedir Sartori (2004, s. 55). Bu çerçeveden bakıldığında televizyonun provokatif yönünün olduğunu söylemek de imkân dahilindedir. Kamuya aidiyet söylemi üzerinde kendisini var eden bu aygıtın aslında kamuoyunu kendi algısı dâhilinde okuduğu ve yönlendirme gayreti içerisinde olduğu görülebilmektedir. Dolayısıyla kanaatlerin belli bir noktaya kanalize edilmesinde ya da tam tersi bir biçimde belli bir noktada tıkanıp kalmasında televizyonun etkisi, televizyonun gündelik yaşamın gerçekliğine ne kadar dokunduğuyla alakalıdır.

Sosyal medya ağları vasıtasıyla, mesajı ileten kişinin dışında yeni “söylemsel karizma”lar inşa edilmektedir. Mesajı yayan ile mesajı alan arasındaki etkileşim yahut etkilenme, yüz yüze karşılaşmalarda sadır olan bir yakınlığı gerektirmemektedir artık. Bu kaynaşmayı duyumsamak, hissetmek için aynı dönemde bile yaşamak gerekmemektedir. Mesajı yayanın karizması rutinleşse bile yayılan mesaj, karizmasını el değiştirerek korumakta ve devam ettirmektedir. Bu, en temelde yüz yüze iletişimi işlevsiz kılabacağını düşündürtecek kadar sosyal medyaya angaje olmuş bir toplumda daha da önemli olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin, önceki iletişim teknolojilerine oranla daha fazla, çok kısa süre içerisinde ve hatta anında insanlara düşüncelerini, inançlarını, değerlerini ve ürünlerini sanal bir ortamda sunabilmelerinin ve

paylaşabilme imkânlarından faydalanma sisteminin “Sosyal Medya” olarak adlandırıldığı kaydını düşen Özensel (2015, s. 70), sosyal medyanın özellikle dünyada yaşanan toplumsal devrimlerin fitilini ateşleyebilecek kapasitede olabileceği uyarısında bulunmaktadır. Yine farklı bir araştırmada (Akşit, Şentürk, Küçükkural & Cengiz, 2012, s. 418), medya araçları aracılığıyla, dini öğrenme noktasında “kanaat önderlerinin” oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu notu düşülmektedir. Bu kişilerin dini konularda itibar gördüğü, takip edildikleri dile getirilmektedir.

Twitterin kanaat önderliği tartışmasında nerede durduğuyla alakalı yaptığı çalışmasında Ayan (2013, s. 48–49), twitterda kullanıcıların belli konular hakkında kanaatlerini, düşüncelerini eşit şartlarda anlık bir akış içerisinde veya aynı çatı altında dile getirdiklerinin söylenebileceğini ifade etmektedir. Bu da demokratik bir ortam eşliğinde fikirlerin paylaşılmasını sağlayan bir mecra olmaktadır. Bunun yanı sıra medyada söylenmeyen/söylenemeyen görüşler, fikirler oluşturulmakta, dolaşımda tutulmakta ve hatta oluşturulan bu düşünce ve fikirler medyayı etkilemektedir. Bütün bunlara rağmen oluşturulan içeriklerin anlık ve kısa olması, içeriklerin daha çok duygusal ve tepkisel olmasına yol açmaktadır. Bu durum, fikir ve düşüncelerin kendisinde toplandığı ortak bir kanaat çevresinde buluşulmaması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla twitter, ortak kanaatlerin üretildiği bir kamusal alan olmanın ötesinde, herkesin kendi düşüncelerini paylaştığı bir kamusal mekândan başka bir şey değildir. Son olarak şunu dile getirmek mümkün; sosyal medya, yüz yüze ilişkilerin yani bedensel anlamda aynı mekânda bulunmaların dışında, yeni bir kamusal üretimini gerçekleştirmekte ve devam ettirmektedir. Farklı kamusal alanlar da farklı yaşam tarzlarının, dünya görüşlerinin hayat bulabildiği birer tampon mekanizma olmaktadır. İnsan birlikteliğinin farklı kamusal alanlar ve ilişkilerle takviye edilmesi, itibar edilecek kanalların da farklılığını getirmektedir. Dolayısıyla doğru ya da yeterli olduğuna “kanaat” getirilen özneler de farklılaşmaktadır.

Türkiye’de Kanaat Önderi Olmak

Kanaat önderliğinin mecrası Türkiye pratiği açısından oldukça çetrefilli bir mahiyet arz etmektedir. Toplumun farklı kesimlerinde kanaat önderi olarak tanımlanan kişilerin, bu profile ne ölçüde uyduğu sorusu beraberinde farklı tartışmaları getirmektedir. Bu tartışmalar medyadan pazarlamaya, ekonomiden din alanına kadar çok geniş bir yelpazede seyretmektedir. Çebi’nin de ifade ettiği üzere (2012, s. 12); kanaat önderleri, bir toplumda saygın ve etkin konumlarda bulunan ve toplumun ekonomi, siyaset, askeri, sanatsal vb. alanlarıyla ilgili etkinlikleri ve denetimleri konusunda söz sahibi olan seçkinlerin kavramsallaştırılmasının bir ürünüdürler.

Kanaat önderi kavramının içerisine giydirilebilecek insanların, hitap ettikleri kesimler de nitelik ve nicelik noktasında farklılaşmaktadır. Bu, bir medya patronu, bir şirket ceosu, yıllarını eğitime vermiş bir öğretmen veya bir din görevlisi olabileceği

gibi, bir aşiret lideri veya mahalle muhtarı da olabilmektedir. Karadeniz’de köy imamı tipini ele alan Bakırcı’nın (2014, s. 360) dediği gibi Türkiye’de, bir il, ilçe, belde veya köyde uzun süre din görevlisi olarak görev yapmış ve toplum üzerinde ciddi etkiler bırakmış ve bir kısmı da önemli bir kanaat önderi durumuna gelmiş yüzlerce din görevlisi bulunmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı yakın geçmişimizde kalmış, bir kısmı ise hâlâ görevli veya emekli olarak hayatlarına devam etmektedir. Her biri uzun yıllar yaşadığı topluma ve o toplumun değişimine, dinle olan ilişki biçimlerine tanıklık etmiş bu kişiler toplumda önemli bir mevkiyi ellerinde tutmuşlardır. Stycos (1965, s. 124), Türk köyleri ve kanaat önderleri üzerine yaptığı çalışmada bilginin yayılmasında, davranışların şekillenmesinde yahut belli bir kalıba oturmasında kanaat önderlerinin önemine değinmektedir. Stycos burada kamuoyunun yönlendirilmesi ve kanaatlerin şekillenmesi/üretilmesi noktasında kanaat önderlerinin önemini kaydetmektedir.

İlişkilerin daha yakın, yüz yüze devam ettiği yerlerde kanaat önderleri daha çok uyumlaştırıcı rollere sahiptirler. Çeşitli vakalarda ara bulma, önemli günlerde “önde gitme” anlamında toplumun bir bakıma vitrininde yer almaktadırlar. Bu uyumlaştırıcı liderler genellikle çözüm insanı olarak rol oynamaktadırlar. Özellikle küçük yerleşim yerlerinde bu farkı görmek oldukça kolay olmaktadır. Küçük yerleşimlerde insan ilişkileri daha yakın, duygular daha perdesiz olarak yaşanmakta ve paylaşılmaktadır. En küçük bir geçimsizlik ve yaramazlıkta özellikle başvuru ve olayın içinde olması arzu edilen tipler vardır. Örneğin köyün yaşlıları, imam, muhtar, okul müdürü ve öğretmenler, eğitim almış kişiler, çözümün ve uyumun sağlayıcısı olarak görülmektedirler. Bazen de yaşı, görevi önemli olmaksızın bazı kişilerin sorunların çözümünde olmazsa olmaz olarak görülmeleri dikkat çekicidir. Bu kişiler çözüm odaklıdır ve köydeki sıkıntılar ile başa çıkılmasında çaba göstermekte, katkılarda bulunmakta, kişileri uyumlu hale getirmek için özel bir gayret sergilemektedirler. Böylece öne çıkıp sorun ortamında çözüm için aranan tipler olurlar. Bütün bunların olabilmesi için uyumlaştırıcı liderlerin hayatı gelişigüzel yaşamamaları, kişisel gelişime açık olmaları, belirli bir derinlikte kalite kaygısına sahip olmaları, dürüst ve adaletli olmaları çok önemli bir gerekliliktir (Fındıkçı, 2009, s. 659–660). Ayrıca Roberts’a göre (2010, s. 73) anlaşmazlık konusunda özel beceri sahipliği veya başka nedenlerle o role uygunluğun kabullenilmiş olması da önemlidir. Eğer toplum, farklılaşmamış küçük akrabalık gruplarından oluşuyorsa yaş ve beceri muhtemelen en önemli faktör haline gelmektedir. Toplum soy temelli ise bu sefer de soya dayalı kıdem, önemli bir değerlendirme ölçütü olabilmektedir. Başka bir yerde ise ara buluculuk için aranan kriter dindarlık olabilmektedir.

Öte taraftan iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle -daha önce de ifade edildiği gibi- bir kimsenin liderliğini kabul etmek için yüz yüze ilişkiler içerisinde bulunmamak genellikle bir eksiklik olarak addedilmemektedir. Avcı, İstanbul’da dindar üniversite öğrencilerini fenomenolojik bir okumaya tabi tuttuğu çalışmasında, iletişim teknolojileriyle beraber medyadan sanata, edebiyattan siyasete pek çok alanda İslami

kanaat önderlerinin gençler üzerinde etkili olduğu yorumlamasında bulunmaktadır. Avcı'ya göre (2012, s. 48) gençlerin, gerek dindarlık algı ve yorumlarının gerekse dini yaşama biçimlerinin değişmesi ve çeşitlilik kazanmasında İslami kanaat önderlerinin yadsınamayacak kadar büyük bir etkiye sahip olduklarını özellikle belirtmek gerekmektedir. Ancak Aktay'ın bizi popüler kültürün meydana getireceği tahribata karşı uyarıyor oluşu, medya vasatları üzerinden bir kanaat önderliği okumasına karşı temkinli olmayı salık vermektedir. Aktay'a göre (2011, s. 75) karizmatik oluşumların genellikle halkın ya da bu oluşuma tabi olan takipçilerin rağbetine bağımlı olması, karizmayı popüler kültür kavramıyla bir arada düşünmeyi mümkün kılmaktadır.

Buna mukabil Türk, özellikle son dönemlerde medya tarafından parlatılan tiplerin varlığını hatırlatarak bu tipleri olumsuzlayan bir terkiple yaklaşmaktadır. Türk'ün (2012, s. 35) "kanaat teknisyenleri" dediği bu tipler, popüler kültürün rüzgârında savrulmaktadır. Ona göre (2012, s. 35) medya vasatları kanaat teknisyenlerinden faydalanırken, kanaat teknisyenleri de medyanın sunduğu imkânlardan sonuna kadar faydalanmak istemektedirler. Özellikle tartışma programları, kanaat teknisyenlerinin performans sergileme zemini olarak kullandığı bir kendini gösterme, rüştünü ispat etme vasatı olmaktadır. Yine metnin aynı yerlerinde Türk, tartışma programlarının, bir biçimde izleyicinin dikkatini sabit tutmak, programın temposunu düşürmemek gibi bir kuralla hareket ettiğini ifade etmektedir. Kanaat teknisyenleri ile tartışma programları, daha genel olarak televizyon arasında bir bağımlılık ilişkisi söz konusudur.

İster kanaat önderi, ister lider, teknisyen, önder gibi terimlerle tanımlansın, her yapı kendi tipini, insanını var etmekte ve bu tipin bir alıcısı her zaman bulunmaktadır. Yahut her yapı kendi insanı tarafından dönüşlü bir biçimde yeniden formüle edilebilmektedir. Birbirini geri dönüşlü bir şekilde etkileyen önderlik ve toplum bileşkesinde kanaat önderi tipolojisinin "iş tanımı" da farklı şekillerde yapılabilmektedir. Bu, genel itibariyle modernite ve gelenek⁴ karşılaştırması çerçevesinde değerlendirilmektedir. Merton, kanaat önderi düzeyindeki bu farklılaşmaya kategorik bir yaklaşımla cevap vermektedir. Weimann'a göre (1994, s. 60–61) Merton, "etki" konusunu ele aldığı çalışmasında kanaat önderlerini monomorfik ve polimorfik olmak üzere iki farklı kategoride değerlendirmektedir. Bu tasniflere göre monomorfik kanaat önderleri sınırlı, tanımlı bir uzmanlık alanı çerçevesini temsil etmekte ve bu kanaat önderlerinin etkileri başka alanlara sıçramamaktadır. Polimorfik kanaat önderleri ise çok çeşitli alanlarda, hatta birbiriyle alakasız gibi görünen alanları da kapsayacak bir etki

4 Alver'e göre (2013, s. 47) gelenek, toplumun hayat eksenini ve yön levhasıdır. Toplumun temeli, harcı, tutumağıdır. Bütün bir toplumu ve insanı bir arada tutan bir el, onların arasına yerleşen harç, kavileştiren bir temeldir. Üretilen, anlaşılandırılan, izah edilen ve hayata dâhil edilen kodlar, şifreler, diller, söylemler, hissiyatlar, zihniyetler, bakışlar ve düşüncüler ortamıdır gelenek. "Kendi yapısı içinde olup biten şeylere karşı bir mesafeden bakan, onları kendince yorumlayan, zararı ve faydayı hesap eden, bunlara göre davranan bir kavrayıştır gelenek... Gelenek derin akıştır, esaslar üzerinden hayatı çekip çevirmeyi, hayatı donatmayı, sürekliliği, var olabilmeyi amaçlamaktadır." Bu bakımdan moderniyetle karşıt bir pozisyonda ele alınması, geleneğin ontolojisine önemli bir ket vurmaya doğurmaktadır.

alanına sahiptirler. Kanaat önderliği tarzlarının bu şekilde tasnif edilmiş olması modernite ve yerel kültürle temsil edilen gelenek⁵ arasındaki yaşam farklılığıyla alakalı olmaktadır. Modernite genellikle bir şeyi tanımak ve onu anlamaktan ziyade tanımlamaya giriştiği için tanımladığı şeyin sınırlarını da tayin etmeyi ihmal etmemektedir. Nihayetinde her “ad verme” aynı zamanda bir sınırlandırma olduğu için, yerel kültür içerisinde adlandırmaya dahi ihtiyaç duymadan ya da bazen yerel terkiplerle karşılanan “kendinde kanaat önderi” modernitenin verdiği ad ve tayin ettiği sınırlarla “kendi için”e dönüşmektedir. Bu bakımdan çalışmamızın odak noktalarından biri olmasından dolayı modernite ve yerel kültürle özdeş kabul ettiğimiz gelenek arasındaki gerilim de önem arz etmektedir.

Kanaat önderliği kavramının ve onunla cisimleşen tipolojinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu pratiği, kendine has sosyolojik çerçevelerle örülüdür. Bu çerçeveler, bölgenin sosyokültürel, dini, ekonomik öğelerini bir arada mezcetmektedir. Kanaat önderlerini var eden, onu toplumda önemli bir konuma yerleştiren temel dinamiklerin ne olduğu, bu tipolojinin anlaşılmasında hayati önemdedir. Kanaat önderlerinin sahip oldukları itibar, onların habituslarının bir ürünüdür aynı zamanda. Zikredilen bölgelerdeki toplumsal değerler, kanaat önderliğinin yaşamasını kolaylaştıran ve sürekliştiren zemini canlı tutmaktadır. Bu değerler, toplumsal yapının sosyokültürel, dini ve ekonomik bakış açısı, formasyonuna göre şekillenmektedir. Bu bölgelerde aşiret ve akrabalık ilişkilerinin ürettiği yakın ilişkiler, aşiretler arasındaki çekişme ve kavgalar, kanaat önderlerinin yerini anlamada önemli olmaktadır. Saygı, sevgi, korku, güven gibi birçok değer bu bölgelerde hangi simge ve sembollerle serdedildiği, otorite ve yaşlıya itaat gibi konular kanaat önderliğini anlamada gereklidir. Özellikle dinsel itibar, töre ve namus, şeref, onur ve haysiyet gibi kavramların nasıl üretilip tüketildiğini anlamak, kanaat önderi tipolojisinin ana hatlarını görmekte işlevsel olmaktadır. Bu tipin var olduğu, yaşadığı kültür ortamını görmek, o kültür ortamının ret ve kabullerini bilmek, o tipi anlamının başlangıç noktasını teşkil etmektedir.

Bir Tipoloji

Kanaat önderi kavramı hakkında Batı’da özellikle iletişim bilimleri bünyesinde “etkili insanlar” adı altında pek çok çalışma mevcuttur. Ancak bu kavramın Türkiye pratiği, Batı’dakinden oldukça farklı sosyolojik bir zeminden beslenmektedir. Türkiye’de kanaat önderi tipi ve habitusu, Batı’daki muadili kavramlar ve tiplerin ürettikleri habitustan oldukça farklılaşmaktadır. Birbirinden farklı toplumsallıklarla var olan bir iki ayrı kültür evreni, ürettikleri kültürel değerler noktasında bir hayli farklılaşmaktadır. Dolayısıyla kanaat önderi kavramının mecrası, Türkiye pratiği noktasında oldukça girift bir içeriğe sahip olması noktasında ayrılmaktadır.

⁵ Bu çalışmada gelenek bu bağlamda ve bu anlamıyla ele alınacaktır. Dolayısıyla modernitenin karşısında ya da yanında konumlandırma gibi bir gayret içerisinde olunmayacaktır.

Geleneğin sosyokültürel, dini vb. değerler üretmekle kalmayıp kendisinin bizatihi bir değer arz ettiği Türkiye, modern düşüncenin fırtınasından nasibini almış ve almaya devam etmektedir. Her yöresinde farklı kamusal ve gelenekler üretilen Türkiye, hem modernitenin hem de yerel olan değerlerin gerilimli bir ilişkisine sahne olmaktadır. Bu gerilimden dolayı, gerek kamusal gerekse özel alandaki ilişkilerin yapısında önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Ancak modernizmin düzleştirici doğasına mukavemet eden pek çok veriyi taşıyan Türkiye'nin her yöresinde, bölgesinde farklı kurumsal kimlikler mevcuttur. En temelde yakın, yüz yüze ilişkilerin ürettiği farklı birliktelikler ve bu birlikteliklerden hâsil olan birbirinden farklı biçimlerde kurumsallaşmış rollerin varlığı görmezden gelinmemelidir. Doğu Anadolu da böylesi farklı kamusal ve kurumsal tiplerin (kanaat önderi gibi) hayat bulduğu bir yerdir. Genel çerçevede Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da üretilmiş ve devam eden bir liderlik tipini ele almak, geleneğin nasıl geliştiği hakkında farklı bir açaıklayıcı sunacaktır.

Kanaat önderliği kavramı ve bu kavramla cisimleşmiş tipin Doğu ve Güneydoğu Anadolu pratiği, kendine has pek çok sosyolojik çerçeveye örülmüştür. Kanaat önderlerinin sahip oldukları konum hakkında, bölgenin temel toplumsallaşma aracı olan aşiretlerin nasıl bir kamusal ve özel alan ürettikleri ya da nasıl bir ortamda üretildikleri, kapalı ve açaık toplum terkiplerini hatıra getirmektedir. Bununla birlikte kanaat önderi tipinin var olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu kültürlerinin değer, simge ve sembollerine bakılarak bu tipin eskizleri oluşturulabilmektedir.

Kanaat önderlerinin kim oldukları ve nasıl algılandıkları hakkında elde edilen verilere göre kanaat önderleri; şemsiye kavramlar saygı, güven, erdem, cesaret, dindarlık olmakla beraber, hürmet, ilesi görüşlülük gibi değerlerin yanı sıra korku, şiddet, ölüm gibi kavramlarla anılmaktadırlar. Araştırma boyunca görüşmecilerden elde edilen verilerden anlaşılacağı üzere kanaat önderlerini sadece bir noktaya sıkıştırmak, kanaat önderini oradan tanımlamak eksiktir. Kanaat önderleri kimi zaman aşiret asabiyesinin üzerine çıkabilmiş aşiret liderleri, kimi zaman şehirdeki mollalar, şeyhler ya da seyyitler, kimi zaman ekonomik anlamda güç sahibi olan kişiler olarak tanımlanmışlardır. Bazen sivil toplum kuruluşlarının başkanları da bu gruba dâhil olabilmişlerdir. Özellikle dini yönleriyle ön plana çıkan, soydan tevarüs eden bir dinsel itibarla var olan kişiler kanaat önderi olarak görülmüşlerdir. Cömertlik, dindarlık, yardımseverlik ve cesaret, kanaat önderini var eden temel meşruiyet dayanakları olarak öne çıkmıştır. Özellikle rıza kavramı etrafında dönen bir itaatın varlığı söz konusu olmaktadır burada. Görüşmeciler nazarında kanaat önderleri, toplumun işleyişinde, gündelik rutinlerin gerçekleşmesi ve meydana çıkan sorunların çözülmesinde, kültürün olağan işleyişinde (düğün, cenaze vb.) toplumun önünde giden, topluma mihmandarlık yapan liderler konumundadırlar.

Kanaat önderleri toplumun, toplumsal yaşamın odağında yer alan, oradan konuşan kişilerdir. Kanaat önderleri, belli bir kültür örüntüsü içerisinde yer almakta, oradan

konuşmaktadırlar. Kanaat önderleri özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun aşiretsel toplumsallaşmasında önemli bir "tampon kurum" olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Toplumsal kargaşa ortamlarında ellerini taşın altına koyan insanlardır. Kimi yanlış uygulamalar, topyekûn bir kavramı ve bu kavram etrafında var olan toplumsal tipin kötü görülmesini getirmemelidir düşüncesi saha araştırması sürecinde karşılaşılan bir yargı olmuştur. Dolayısıyla kanaat önderi olarak görülen "kimi şahısların yaptıkları 'yanlışlar' topyekûn bir zümreye ya da kültürel ögeye hasredilmemelidir" düşüncesi hâkim olmuştur.

Kanaat önderinin kim olduğuna dair gerçekleştirilen araştırmada, kanaat önderleriyle de görüşülmüş, kendileri ve toplum hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Bu şahıslar, genel itibariyle toplumun rehabilite edilmesi gereken bir aşiretsel taassup içerisinde olduğunu, kendilerinin de bu yolda (bunu düzeltmek için?) ciddi gayretler sarf ettiklerini dile getirmişlerdir. Özellikle kan davaları, kavga ve aşiretler arasındaki sorunların giderilmesinde oldukça çaba sergilediklerini, insanların huzur içinde yaşamaları için azami gayret gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Çoğu medrese kökenli olan kanaat önderleri arasında, aşiretler üstü bir tavır sergileyerek halkın güvenini kazanmış şahıslar da bulunmaktadır. Bunlar yıllarca önemli sorunların çözülmesinde aracı görevi görmüşlerdir.

Ancak devlet toplum bileşkesinde yer alan kanaat önderlerini özellikle feodal bir düzenin bekçileri olarak gören ve bu yapının bitmesi gerektiğini dillendirenler de vardır. Birbirinden farklı fraksiyonlarda varlıklarını sürdüren kanaat önderleri kimi zaman sorun çözen kimi zaman da sorunun kaynağı olarak görülen kişiler olmuşlardır. Yine de görüşmelerin ekseriyetinde kanaat önderi olarak temayüz etmiş kişilere dair ciddi bir saygının var olduğu görülmüştür. Artan şehirleşme ve bireyselleşmenin getirdiği özgürlük söylemleri kanaat önderlerinin rollerinde eskiye nazaran azalmalar meydana getirmiştir. Eskinin "kerameti kendinden menkul" şahsiyetleri yerlerini "sınırlı sorumluluk" önderliğine bırakmış durumdadır. Kanaat önderleri olarak görülen şahıslar, artık insanlar izin verdikleri ölçüde hayata dâhil olabilen kişilerdir.

Kanaat önderleri şehirleşmenin ve artan nüfusun etkisiyle giderek kaybolmaktadır. Şehirleşmenin getirdiği "yabancı" olma hali tanınmayı, bilinmeyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla toplum hakkında konuşmak, toplum üzerine söz söylemek isteyen kanaat önderlerinin çabalarını aşan bir durum söz konusu olmaktadır. Kanaat önderleri, bu yok oluşu önlemek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Dernek çatısı altında bir araya gelmeler şeklinde gerçekleşen bu girişimlerle "kanaat önderleri heyetleri" bir hayli artmıştır. Tanınmanın, bilinmenin azalması, itibarın da bu yönde bir kayboluşuna neden olabilmektedir. Böylece eskinin yasa koyucusu olan kanaat önderleri artık yumuşatılmış bir retorikle yorumculuk yapmakta ve bu şekilde insanları bir arada tutmaya çalışmaktadırlar. Özellikle gençlik cephesinde önemli değişim ve dönüşümlerin yaşanıyor olması, kanaat önderine olan yaklaşımı önemli ölçüde etkilemektedir.

Kanaat önderleri hakkında genel itibariyle olumlu bir görüş hâkim olmakla beraber, kanaat önderi olarak gösterilen kimi şahısların gerçekte bu ismi hak etmediği şeklinde genel bir görüş hâkimdir. Özellikle devlet ve toplum bileşkesinde, devlet kanadının muhatap olarak kabul ettiği kimi kişiler toplum nazarında pekiyi bir intibaya sahip değildirlere. Bu bakımdan kanaat önderi olarak adlandırılan şahısların kim oldukları noktasında bazen ihtilaflar yaşanmaktadır. Nitekim bir araştırmaya göre (Ortatepe, 2014) medyada kanaat önderi olarak gösterilen bazı kişilerin toplum nazarında böyle bir payeye pek sahip olmadıkları görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, kanaat önderleri genel itibariyle buldukları şehir ya da yöre itibariyle bilinmekte, tanınmaktadır. Genel olarak bilinen, herkesin mutabık olduğu şahıslar azdır. Ayrıca kanaat önderi olarak görülen şahısların kendi aralarında tesis edebildikleri bir iletişim söz konusu değildir.⁶ Kanaat önderlerinin etkileri ve yetkileri çoğunlukla sınırlı bir mekân üzerindedir fakat kanaat önderlerinin medrese kökenli olanlarını hariç tutmak gerekmektedir. Bu kişiler medrese geleneğinin getirmiş olduğu bir tanışıklık ile farklı bir iletişim kurabilmektedirler. Dini temeller etrafında işlenen bir doktrinasyon sürecinden ötürü halkın ilgisi bu kişilerin üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dine ve dindara olan hürmet, bu kişileri toplumda önemli bir noktada tutmaktadır. Araştırmada gözlemlenen durumlardan biri de kanaat önderlerinin genellikle aşiretlerle beraber anılmasıdır. Herhangi bir tarikat ya da cemaat lideri, bölgedeki güçlü aşiret liderlerinin gerisinde kalabilmektedir. Dini kimliğe sahip kanaat önderlerine her ne kadar saygı beslense de aşiret liderlerinin tesirleri bir bakıma daha etkili olmaktadır. Ancak en nihayetinde şer’i konuların en yetkili mercii yine dini formasyona sahip kanaat önderleri olmaktadır.

Kanaat önderleri toplumun organik aydınlarıdır. Toplumun içinden çıkan, oradan konuşan kişilerdir. Zıt kutupları birleştirmeleri, sorunlara çözüm bulmaları noktasında kanaat önderlerinin yaşça ileride olmaları önemli bir gereklilik olarak göze çarpmaktadır. Kanaat önderleri kavgaları, sorunları çözmede önemli merciler olmaktadır. Kamuoyunda da sıkça ifade edilen “barış elçileri” ifadesi, kanaat önderi kategorisine alınan kişiler için kullanılmaktadır. Ancak önderi tayin etmede bazen halkın müdahil olmadığı durumlar olabilmekle beraber, kanaat önderi olarak adlandırılan kişilerin, yıllarca halkın dertleriyle hemhal olmuş, halkın aşına olduğu kişilerden oluştuğu dile getirilmektedir. Bir bakıma toplumun “organik aydını” denebilecek bir kesimin yanında, belli bir zamanda toplumun önüne getirilen ve “bu sizin liderinizdir” denilen birilerinden de meydana gelebilmektedir.

Tevarüs eden liderlik de aynı zamanda kanaat önderlerinin özellikle dini kanaat önderlerinin varlığını süreklileştirmektedir. Doğu ve Güneydoğu’da aşiretsel köken olarak çok eski ve köklü bir geçmişe dayanma söylemi, aşiretlerin kendilerini tarihsel

6 Bu konuda benzer değerlendirmeler için bk. Ortatepe (2014).

bir art alanın efsanevi yapısına dayandırmaları, sık görülen bir durumdur. Özellikle aşiretin ve aşiret liderinin soy sop temelli yaklaşımları, toplumdaki ilişkilerde “güçlü ve şanlı” bir geçmişe dayandırılarak üretilen söylemler, genel teleolojiye yansımaktadır. Gurur duyulan atalar kültü, gündelik hayatın olağan akışı içerisinde serpiştirilmektedir. Sürekli yedekte tutulan bu söylem, önemli gerilim anlarında kendisini açığa vurmaktadır. “Kan” bağının getirdiği sorumluluğun hakkını verebilmek, kan davalarındaki rövanşist ve öç alıcı yaklaşımın sembolik tarafını yansıtmaktadır. Asli günah motivasyonunun tetiklediği bu “kanı yerde koymama” söylemi esasen aşiretlerin ve liderlerin geçmişle kurdukları bağın meşruiyet zeminini teşkil etmektedir.

Kanaat önderi tipinin toplumsal yahut bireysel ilişkilerin içerisine yedirildiği yüz yüze, yakın ilişkilerin yoğunluklu yaşandığı kapalı toplumlarda, bağların girift olmasından kaynaklı birtakım belirsizlikler söz konusudur. İlişkilerin girift oluşu sınırların da tayin edilmesini biraz güçleştirmektedir. Kanaat önderinin özellikle olumsuz konularda yardıma çağrılması ve akabinde yaşanan süreç, bu sınırları biraz muğlak hale getirmektedir. Bu noktada kanaat önderinin nerede durduğu kadar nerede durması gerektiği de cevabı aranan önemli bir soru olmaktadır. Kanaat önderinin toplumsal ilişkilerde karar mekanizması olmasından kaynaklı geniş yetkilere sahip olduğunu söylemenin, bu kişinin ya da kişilerin her şeye müdahil olabilecekleri anlamına gelmediğini ifade etmek gerekmektedir. Kanaat önderi toplumsal ilişkilerde özellikle sorunların çözümünde kilit taşları olsalar da bu yetki, onları sınırlardan muaf tutmamaktadır.

Kanaat önderlerinin genel itibarıyla bir yaptırım gücüne sahip oldukları kanaati hâkimdir. Gerek ekonomik gerekse beşeri sermaye noktasında belli bir gücü ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu güce ruhunu üfleyen şey, korku ve saygı gibi duygular olmaktadır. Yaptırım gücüne sahip olunması, yaptırıma tabi olan insanların küçük yaşlardan itibaren gelen bir toplumsallaşmayla bunu kabullenmesi süreciyle işlemektedir. Yaşa ve yaşlıya gösterilen hürmetin toplumda önemli bir değer olduğu bilinmektedir. Yaşlıya gösterilen hürmet ve saygıya mukabil ne yazık ki gençliğin “bakış açıları” görmezden gelinmektedir. Gençliğin gerek bireysel gerekse toplumsal meselelere yaklaşımlarının pek bir kıymetiharbiyesi bulunmamaktadır.

Araştırmadaki kimi görüşmecilerde, kanaat önderleri olarak kabul edilen kişilerin, dini hassasiyetler noktasında bazen tevazuyu kaybedebildikleri, oysa dini bir önderin özellikle tevazu sahibi olması gerektiği görüşü hâkimdir. Kanaat önderini takip edenler, bilinçli ve bilinçsiz diye kategorize edilmektedirler. Bilinçli takipçiler daha temkinli yaklaşmakla beraber bilinçsiz diye tabir edilen kesimin “şeyhini” hayatının merkezine koyduğu gibi bir yargı çıkmaktadır. “Kanaat önderinin toplumda önemli bir konuma sahip olmasında, halkın ona göstermiş olduğu bir bakıma bilinçsiz yaklaşımın, onun kerametlerle bezeli bir kişilik olarak görülmesinin payı büyük olmaktadır.” gibi bir düşünme biçimiyle de karşılaşmıştır. Şeyhin ya da diğer adlandırmalar-

la toplumda yer edinmiş kişilerin toplumsal hayatın düğün, cenaze gibi ritüellerinde kendilerini simgesel düzeyde farklı kıldıkları da kaydedilen notlar arasındadır.

Kanaat önderi tipini var eden, toplumda bu kişilerin önemli bir saygınlık kazanmasında etken olan noktalardan birisi, hatta en önemlisi, toplumsal ilişkilerde meydana gelen kavgalarda ya da hemen her gerilimde sahneye çıkmalarıdır. Günlük yaşamdaki dini soru ve sorunlara cevap vermesi beklenen kişiler olmalarının dışında, kanaat önderlerinin birer “barış elçileri” etiketine sahip olduklarını, toplumun onlara bu beratı verdiklerini belirtmek gerekmektedir. Özellikle bölge halkının terminolojisine yerleşmiş olan “şeriata gitmek” deyimini bu kişilerle mücessemidir. Kanaat önderleri divanının, şer’i hükümlerin uygulandığı yer olarak görülmesi, bu kişilerin toplumdaki saygınlığını süreklileştiren bir nokta olmaktadır. Halkın resmi hukuk yollarından ziyade bir tür “etnografik iç hukuk” sürecini devreye sokması, kanaat önderlerinin meşruiyetini tahkim edici olmaktadır.

Kan ve namus davaları, arazi meseleleri gibi pek çok konuda halk, şeriata gitmeyi resmi hukuk kanallarına başvurmaya tercih etmektedir. Bunda dine, dindara olan saygının yanında, önemli oranda devletin yıllarca uygulayageldiğı pratiklerin insanlar üzerinde ürettiğı algı da etkili olmaktadır. Özellikle şer’i hükümlerin işletildiğı Osmanlı Devleti’nden cumhuriyete geçişle beraber toplumda önemli bir kargaşa yaşanmıştır/yaşanmaktadır. Cumhuriyet Türkiye’sinin, laik hukuk kurallarını devreye sokması, Osmanlı’ya hilafetle bağı olan Kürtlerin tepkisini çekmiştir. Akabinde devletin bu kesime uyguladığı tedbirler yöre insanının devlete dair bakışını önemli ölçüde değiştirmiştir. Yıllarca şer’i kanunlarla topluma önderlik etmiş insanlar yok sayılmıştır. Devlet indinde bu insanların pasifize yahut tasfiye edilmesi, hızlandırılmış reform refleksiyle gerçekleştirilse de halkın nazarında bu uygulamalar kabul görmemiştir. Bu bakımdan “toplum vicdanı”nda yer etmeyen hukuk kurallarının, toplumsal olaylara dahli de pek etkili olamamıştır. Kanaat önderleri bu “hukuki boşluğun” giderilmesinde önemli bir denge unsuru olmaktadırlar. Gerek bireysel gerekse toplumsal sorunlarda kanaat önderlerinin adeta birer paratoner görevi gördüklerini söylemek mümkündür. Bu kişiler, ayrıca tarafları bir araya getirmek ve barıştırmak için kendilerince metotlar geliştirmektedirler. Barıştırmalarda yani “sulh”un gerçekleştirilmesinde özellikle dini kavram ve motiflerin yardıma çağırılması söz konusu olmaktadır. Yani hukuk ve toplum bileşkesinde kanaat önderleri ciddi roller üstlenmektedirler. Resmî hukukun özellikle vicdanlarda yer etmediğı, devletin vatandaşlarına olan yaklaşımı, kültürle de bağlantılı yürütülen iç hukuk mekanizmasının bu tür bir tasarrufu gerekli kıldığı düşüncesi hâkimdir. “Devlet ciddiyetiyle barışın demekle barışılmıyor.” diyen görüşmecilerden Çetin T, bunu kimi zaman mekâna, kimi zaman mahkemelerin süreci uzatan uygulamalarına, kimi zaman kültürün gerekliliklerine, kimi zaman da cehalete atıfla açıklamaktadır.

Geertz, karizmatik kişilerin yeterince odaklanıldığında yaşamsal görünecek kadar hayatın her alanında ortaya çıkabildiklerini ifade etmektedir. Ona göre karizma, yalnızca aşırı biçimlerde ve kısa süreli anlarda ortaya çıkmamakta, toplumsal yaşamın zaman zaman alevlenen ve açıkça tutuşan yönlerinde barınmaktadır (Geertz, 2007, s. 137). Bu minvalde süreklileştirilmiş geniş çaplı bir karizma üretiminin, kanaat önderliği kavramına yapışık halde bulunduğunu söylemek imkân dahilindedir. Dolayısıyla kanaat önderleri olarak görülen kişilerin “vitrinde olmaları” gibi bir durum da söz konusudur. Ancak vitrinde olma durumu her zaman olumlu karşılanmayabilmektedir. Kanaat önderlerinin münzevi insanlar oldukları ve vitrinden uzak durmaya çalıştıklarını dile getiren bazı görüşmecilere göre, medyada boy gösteren ve kanaat önderi olarak sunulan kişilerin çoğu, sorun çözmekten çok sorun üreten kişiler olmaktadır. Çoğu zaman sivil toplum kuruluşları, kimi zaman da aşiret gücünün verdiği yetkiyle boy gösteren kişi ya da kişilerin, bu profili çok da hak etmedikleri de kaydedilenler arasındadır.

Sonnot

Bölgenin kanaat önderleri geçmişten de tevarüs ettikleri bir gelenekle, devletin resmi kurumları ve kişileriyle sürekli bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Kimi zaman gerilim kimi zaman da işbirliği temelinde işleyen bir ilişki varlığını hissettirmektedir. Özellikle bölgeye dair geniş çaplı projeler ve planlamalarda kanaat önderleriyle kurulan ilişki önemli olmaktadır. Gerek Osmanlı Devleti gerekse modern Türkiye Cumhuriyeti, Doğu ve Güneydoğu ile ilişkilerinde kanaat önderleri ve onların vârislerine farklı bir önem vermişlerdir. Çünkü kanaat önderleri bölgede “oyun kurucu” aktörler olma özelliğini taşımaktadırlar. Nitekim günümüzde de özellikle demokratikleşme süreciyle beraber kanaat önderlerinin rollerinde yeniden bir artış gözlemek mümkündür.

Netice itibarıyla, sosyokültürel, dini motiflerin ciddi oranda tahrip edildiği, yakın ilişkilerde önemli aşınmaların yaşanmakta olduğu gerçeğini kabul etmek, toplumsal ilişkilerin farklı formlarda da olsa devam ettiğini, değerlerin yaşatılmakta olduğunu görmezden gelme sonucunu doğurmamalıdır. Doğu ve Güneydoğu’da değişen ve dönüşen dinsel itibar sembolleriyle beraber -yukarıda çerçevesi çizilen- kanaat önderlerinin de karizmatik anlamda bir rutinleşmeyle yüz yüze oldukları söylenebilir. Bu rutinleşmeyle beraber kanaat önderlerinin farklı kanalları kullanarak (milletvekili, belediye başkanı olma gibi) karizmayı yeniden tesis etme girişimleri de vakidir. Gerek seküler gerekse dinsel manada artan azalan şekillerde değişerek de olsa kanaat önderleri toplumda önemli bir yer tutmaktadırlar.

The Opinion Leader*

Ejder Ulutaş¹
Muş Alparslan University

Abstract: The study analyzes the communal type by utilizing the technical and intellectual infrastructure that qualitative research proposes, being one of the two main approaches used in the social sciences. It proceeds along the traces of the everyday world and its meanings produced in this world under a wide phenomenological umbrella. In this way, a few different techniques have been seen appropriate for accompanying the research: The snowball and theoretical sampling techniques have been taken advantage of in selecting the sample. The study has additionally been nourished from a theoretical substructure. Discussions on what opinions are in and of themselves, how opinions are produced, who the leaders of opinions and debates on producing or directing opinions are, what roles and boundaries they are assigned, the changing nature and functions of the types of opinion leaders, and their position and visibility in society have been opened around a theoretical evaluation of the initiatives and dilemmas.

Keywords: social type • opinion leader • clans • open and closed communities

---

* This is an extended abstract of the paper entitled “Kanaat önderi” published in *toplumsal değişim*.

1 Correspondence to: Ejder Ulutaş, Department of Sociology, Muş Alparslan University, Ağrı Turkey.
Email: ejderulutas@gmail.com

To cite this article: Okumuş, E. (2019). Kanaat önderi [The opinion leader]. *toplumsal değişim*, 1, 25–45.

One aspect of this study is also found turned towards application. This study, which focuses on a specific city (Ağrı), attempts to present a descriptive analytical framework on the how and where of the types of opinion leaders in the city. In order to be able to perform a typological inference about opinion leaders, a good analysis of the regional or territorial history's political and sociocultural formation is required. Who or what these determinative actors are has great important, as much as the references that design everyday life from the rough paths of the relationship between history and society or that turn into chaos. Attempting to see this within the framework of the opportunities that a most basic siphoning approach presents is an important starting point in studying these processes. One of the reasons triggering the choice of universe is the fact that the researcher is also a part of the universe. Additionally regarding the research, references to the extended case method have also been influential in the choice of universe. In researching the universe, which this approach determined using its possibilities, the approach has focused on uniqueness in the universe. Therefore the research's uniqueness contained within its own context gains more importance than its claims of comprehensively representing a group or society that the study has attempted on and around what has been implemented. This approach is one that foresees a theoretical reconstruction where the study processes and contexts are put forth instead of reliability and universality.

Attempting to pull out the rough outlines of a social type makes possible understanding a great deal of the logic of the framework in which this type finds life. The existence of types that wander both in the center and at the edges of the community is important in terms of showing what is respectable and what is excluded in that society. The question of where social types correspond to a state that maintains daily life on one hand and on the other in reproducing at any moment the social relations that reach to the archaic makes capturing the reference points that these relations reference possible.

The most important starting point of subjecting a society or culture to a good studying is the current acceptance of embarking on understanding that community's logic, which constitutes one of the foundations of this study. The traces of one type are put forth that come side by side, reference, or integrate with positive concepts like persuasion, reputation, and legitimacy and sometimes negative concepts like taking revenge and bloodshed. The research takes on the topics of who the influential people, or "Opinion Leaders," are, what sorts of tasks they are charged with in society, on which points of sociality they remark and on which ones they do not appear, where they subside in community life, why society legitimizes these people, and what their opinions are concerning themselves and society.

How does one define an opinion leader? Who is an opinion leader? What are opinion leaders' characteristics and what thing(s) separate them from other people? What gap do these people identified as opinion leaders fill in society? Or to what needs do

they respond? What task or tasks do they have? What are modern opinion makers? Where does Social Media stop at work? What things feed opinion leaders' intellectual substructures? What are the needs and requirements of being an opinion leader? These and similar questions are important in getting an idea about the identity of an opinion leader as a social typology.

The concept of opinion leader, which finds counterparts with compounds like the opinion leader and the effective person, and the typology that brings it into existence has a different meaning in Turkey. Particularly when concerning Eastern and Southeastern Anatolia, attention is seen drawn to these so-called opinion leaders. People whose opinions are consulted regarding social issues in the region and who are informed about what needs to be done are present in almost every province. These people, who are generally religious leaders, become the authorities that state dignitaries accredit in particular and refer to both on the general trend of the country and political matters.

In order to see or understand how important opinions are at the most general level in today's society, referencing both the basic routines of daily life and some of what the communicative world shows is sufficient. As a result of humans' being social entities, the limits of what they do and make are also shaped around what the social world rejects and accepts. Questions such as what we think about someone else or what someone thinks about us are indicative of human sociality. Situations are also reflected where information inseminates or dictates what opinions should not be respected, such as cases where opinions are given prominence while excluding information. Being scientific, which modern knowledge imposes, calls for having a crisis of legitimacy experienced in self-styled opinions through the rhetoric that they belong to an archaic world. Because of this, while doctrines developed in the social sciences fields are perceived as the doctrinal study of a type of thought style, one who realizes the instance of thinking can also be labeled as a "doksozof" [doctrine philosopher] or pedantic. Likewise, inquiries wherein opinions are sometimes made about the legitimacy of scientific knowledge can thrust this type of information into various dilemmas by way of legitimacy (e.g., social conscience). What aspects dissociate and distinguish concepts such as science-knowledge-opinion-wisdom is important on this point. People in whom knowledge or opinion become apparent are the centers where this ambiguity is entangled. People who are consulted and whose opinions are taken on many issues as much as they are on many long-term problems from the routines of everyday life are seen to have a key worth.

While the side of debates on scientific knowledge and opinion facing the social world point out their efforts to understand society by staging this dichotomy, what style of conservation the types (opinion leaders) who personally experience this in society's ongoing course of existence also possess forms another alluring aspect of the debate. This master of opinion, which appears and disappears on specific points of

social relations, more or less also determines people's discourses and actions as well as the framework of social thought. The person or people with reputable opinions, for example in situations where businesses are in deadlock and problems cannot be resolved and whose opinions have been put forth as valuable (correct) knowledge of the problems, enter the circuit and are brought together to resolve the case. The belief that the solution process of these problems will be sped up through the intervention of a third party in situations that are paralyzed with problems and where the will to solve has been exhausted is also closely related to the cultural, religious, political, and economic codes of a society.

Opinion leaders have the position of leaders in the functioning of society, in the realization of everyday routines, and in solving the problems that come up; they go in front of society in normal cultural functions (weddings, funerals, etc.) and make a state of looking after important people in society. These leaders, embodied with specific qualities in the opinions of society and the community and in the world of meaning, are re-legitimized each day in the social imagination through different aspects. This process of legitimization is not one-sided; it indicates a loop where opinion leaders also open new areas of legitimization in society. These mentioned points have been a justification in the research for a longitudinal evaluation of the types of opinion leaders.

The study aims to address the forming, managing, and directing of opinions; the perceptions of opinion leaders; and their identities/types by also taking the past and future into account based on the available literature. It attempts to describe the place of opinion leader types in the course of society's existence by including the changes, interruptions, integrations, and innovations that occur in the social structure and to understand the typology of the opinion leader and society in a framework viewed apart from the rhetoric that is produced by sentimental motivations through the exceptional intellectual restructuring of rejection or glorification. Only in this way can finding the reference points that hold the dynamics of society and social life and exploring their effects become possible.

How does one go about analyzing a type? Or, how does one measure perceptions about the typology of opinion leaders? What is the possibility of revealing the typology of opinion leaders and shaping this typology around a specific analysis? How is the structure of a society that brings the type of opinion leader into existence, or in which social structures are opinion leaders and the practices that embody them felt necessary? These and similar question are located at the heart of the study.

Many valuable studies have been conducted in Turkey on clans and clan leaders. However, a section of the studies have been conducted in the shadow of pejorative thoughts, such as how the political dynamics of Eastern and Southeastern Anatolia manifest where people (!) live who have placed quotas on their decrees, how to swe-

ep up the last crumbs of feudalism, and what are the opportunities for domesticating the genealogy of stressfulness. Large-scale studies focused on structure have prevented seeing the human, an important subject of sociology. This study focuses entirely on the human factor. Thus this study aims to focus on humans, their world, and the things they make and do in their daily relations. Motion is also made for this from the types of opinion leaders.

The research puts emphasis especially on what the general perception and ideas of opinions are and what qualities give this name to opinion leaders. What humans think about the role of opinion leader and how they identify the opinion leader has been queried. The research goes after questions like who can be the opinion leader or is being the opinion leader possible, where does their authority and area of effect start and end, and what determines the content of their limits and applications; it seeks to dwell on which elements are produced/consumed by cultural codes through elements that nurture society's general cultural codes. This study, which attempts to draw forth a typology of the opinion leader with an eye on the ethnographic qualities and topography of the region, earnestly desires to present a new and different perspective to the field.

Kaynakça/References

- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö. & Cengiz, K. (2012). *Türkiye'de dindarlık sosyal gerilimler ekseninde inanç ve yaşam biçimleri* (2. basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2011). *Karizma zamanları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Almog, O. (1998). The problem of social type: A review. *Electronic Journal of Sociology*. Retrieved August 4, 2015 from <https://www.sociology.org/ejs-archives/vol003.004/almog.html>
- Alver, K. (2013). Gelenek: Derin akış. *Bizim Külliye*, 55, 47–48.
- Avcı, Ö. (2012). İki dünya arasında: İstanbul'da dindar üniversite gençliği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayan, Y. E. (2013). *Twitter, dönüşen kamusal alan ve kanaat oluşumu* (Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Aydemir, M. A. (2014). Sosyal alanın tipeştirilmesi: Toplumsal tipler. *Sosyoloji Divanı*, 3, 9–12.
- Baker, U. (2012a). *Beyin ekran* (2. basım, E. Berensel, Ed.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Baker, U. (2012b). *Kanaatlerden İmajlara* (2. basım, H. Abuşoğlu, çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bakırıcı, M. (2014). Doğu Karadenizde bir köy imamı: Balcı Hoca (Hasan Balcıoğlu). *Journal of International Social Research*, 7(32), 355–371.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası* (V. S. Öğütle, çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş metinler* (2. basım, L. Ünsaldı, çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Çebi, M. S. (2012). Yeniliklerin yayılmasında sosyal taklidin ve kanaat önderlerinin işlevsel önemi: Gabriel Tarde'nin sosyal taklit teorisi açısından bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 34, 1–18.
- Çiftlikçi, R. (2000). Türk romanında tip ve karakter problemi. *Yedi İklim*, 123, 42–52.

- Fındıkçı, İ. (2009). *Hizmetkar liderlik* (2. basım). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Geertz, C. (2007). *Yerel bilgi* (K. Emiroğlu, çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, A. F. (2007). Din sosyolojisinde dini grup tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 37–58.
- Klapp, O. E. (1958). Social types: Process and structure. *American Sociological Review*, 23(6), 674–678.
- Klapp, O. E. (1964). *Symbolic leaders*. Chicago, IL: Aldine Publishing Co.
- Ortatepe, E. (2014). *Terörle mücadelede sivil toplumun rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kanaat önderleri* (Doktora tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Akademisi, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Özensel, E. (2015). Sosyal medyanın Mısır devrimindeki rolü. *Sosyoloji Divanı*, 5, 69–86.
- Roberts, S. (2010). *Düzen ve kargaşa: Hukuk antropolojisine giriş* (A. E. Koca, çev.). Ankara: Birleşik Yayınları.
- Sartori, G. (2004). *Görmenin iktidarı*. İstanbul: Kara Kutu Yayınları.
- Snow, D. A., & Machalek, R. (1983). The convert as a social type. *Sociological Theory*, 1, 259–289.
- Stycos, J. M. (1965). The potential role of Turkish village opinion leaders in a program of family planning. *The Public Opinion Quarterly*, 29(1), 120–130.
- Türk, H. B. (2012). AKP ve kanaat teknisyenleri. *Birikim*, 276, 29–37.
- Weimann, G. (1994). *The influentials: People who influence people*. Albany, NY: State University of New York Press.